

**Анотація**

*В статті описана многогранність творчества геніального венгерського композитора, пианиста-виконавця і педагога ХІХ століття Ф. Ліста; роль і значення його новаторських принципів в історії світового піанізму, а також його життя і діяльність в Україні.*

**Ключові слова:** *піанізм, венгерська композиторська школа, виконавство.*

**УДК 786.2.04:929 Ф. Ліст (439)**

**Омелянчук І.О.,**

*викладач кафедри теорії та методики мистецтв  
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії  
(м. Хмельницький)*

**Програмність у творчості Ф.Ліста**

*У даній статті розкривається поняття програмної музики, визначаються типи та види програмності, розглядаються причини звернення до неї Ф. Ліста, який вважав, що програмність в музиці необхідна та має важливе значення для реалізації композиторського задуму.*

**Ключові слова:** *програмна музика, програмність, музичне мистецтво, творча спадщина.*

Програмна музика – це академічна музика, що не включає в себе словесного тексту (тобто чисто інструментальна), однак супроводжується словесною вказівкою на свій зміст. Мінімальною програмою є назва твору, яка вказує на будь-які явища дійсності, які мав на увазі композитор (п'єса «Ранок» Е. Гріга з музики до драми «Пер Гюнт») або на твори літератури («Макбет» Р. Штрауса – симфонічна поема за драмою В.Шекспіра). Це може бути уривок з літературного твору, детальна програма, складена композитором з того чи іншого літературного твору (симфонічна поема «Антар» М. Римського-Корсакова) або без зв'язку з будь-яким літературним образом («Фантастична симфонія» Г. Берліоза).

Зустрічаються програмні музичні твори, в яких програмою є твори живопису, скульптурні та архітектурні творіння. Це, наприклад, симфонічні поеми Ф. Ліста «Битва гунів» з фрески В. Каульбаха і «Від колиски до могили» по малюнку М. Зічі, його ж п'єси «Каплиця Вільгельма Телля», «Заручини» до картини Рафаеля, «Мислитель» по статуї Мікеланджело (з фортепіанних циклів «Роки мандрівок»).

Однак, не випадково твори живопису та скульптури мають певну назву, що може розглядатися, як їх програма. Тому в музичних творах, написаних з тих чи інших творінь образотворчих мистецтв, об'єднуються не тільки музика і живопис, музика і скульптура, а й музика, живопис, слово і музика, скульптура, слово.

Програма не є роз'ясненням музики, вона доповнює її, чим розкриває дещо відсутнє в музиці, недосяжне для втілення музичними засобами. Цим вона принципово відрізняється від будь-якого аналізу або опису музики. Надати її музичному твору може тільки сам автор.

Один із видів програмності – картинна програмність. До неї відносяться твори, що відображають один образ або комплекс образів дійсності. Це картини природи (пейзажі), картини народних свят, танців, битв і т.п., а також портретні музичні замальовки.

Другим основним видом музичної програмності є системна програмність. Джерелом сюжетів для програми творів цього виду служить передусім художня література. У сюжетно-програмному музичному творі розвиток музичних образів в цілому або в деталях відповідає розвитку сюжету. Розрізняють узагальнено-сюжетні (коли дається лише музична характеристика основних образів, загальний розвиток сюжету, початкове та підсумкове співвідношення діючих сил) і послідовно-сюжетні (коли відображається вся послідовність подій) типи програмності.

У програмній музиці використовуються методи розвитку, що дозволяють слідкувати за сюжетом, не порушуючи власне музичних закономірностей. У їх числі:

- варіаційність і пов'язаний з нею принцип монотематизму (висунутий Лістом) – принцип побудови музичного твору, пов'язаного об'єднанням однією темою сонатно-симфонічного циклу або тих, які виникли від нього одночастинних форм;

- принцип лейтмотивної характеристики – музичний зворот, який неодноразово повторюється в якості наскрізного образу музичного твору (вперше застосований Берліозом);

- об'єднання в одночасній формі рис сонатного алегро і сонатно- симфонічного циклу (характерне для створеного Ф.Лістом жанру симфонічної поеми) [8, с. 32-38].

Програмна музика відома з сивої давнини (антична Греція). Серед програмної музики XVIII ст. – клавесинні мініатюри Ф.Куперена і Ж.Ф.Рамо, «Капрічіо на від'їзд улюбленого брата» Й.С. Баха. Ряд програмних творів створений Л. Бетховеном – «Пасторальна симфонія», увертюра «Егмонт», «Коріолан» та ін. Розквіт програмної музики в XIX ст. багато в чому пов'язаний з романтичним напрямком в музичному мистецтві, що проголосив гасло оновлення музики за допомогою єднання з поезією. Найяскравішим представником цього напрямку, який все своє творче життя звертався до програмності в музиці, є Ф. Ліст.

Ф. Ліст – один з найвідоміших композиторів XIX ст., геніальний новатор-піаніст і диригент, видатний музично-громадський діяч. Творчість Ф.Ліста надихали думки про високе соціальне призначення музики. Творчі, поетичні завдання змушували Ф.Ліста розмірковувати про шляхи музичного мистецтва у вищих його проявах. Він прагнув зробити свої твори доступнішими для широкого кола слухачів, хвилювати своєю музикою мільйони людей. Особливості його художньої натури, своєрідне сприйняття природи і мистецтва привели його до ідеї програмної музики, що стала провідною в подальшій діяльності музиканта.

До програмності Ф.Ліста вело і відчуття близького споріднення різних видів мистецтва. Він порівнює Колізей з «Героїчної симфонією» Л.Бетховена і «Реквіємом» В.Моцарта, висловлює сподівання, що Данте знайде «відлуння в музиці якого-небудь Бетховена майбутнього» [1, с.6]. Цим відлунням стали власні твори Ф.Ліста: соната-фантазія «Після читання Данте» і більш пізня симфонія «Данте».

Великою мірою створенню програмної музики сприяла подорож Ф.Ліста до Швейцарії та Італії в другій половині 30-х років. Під впливом яскравих вражень від природи, знайомства з шедеврами мистецтва, ліричними та філософськими роздумами народжується цикл «Альбом мандрівника», перетворений більш пізньою редакцією в збори програмних фортепіанних п'єс «Роки мандрівок». У першому зошиті переважають картини природи («На Валленштадському озері», «У джерела» тощо) і простого життя пастухів у горах («Пастораль», «Еклога» та ін.).

У другому зошиті втілено враження від мистецтва («Мислитель» – по скульптурі Мікеланджело, «Заручини» – по картині Рафаеля, «Сонети Петрарки», соната-фантазія «Після читання Данте», навіяна творчістю Данте). Ф.Ліст при цьому не обмежується заголовком, а подає ідею твору у вигляді будь-якого епіграфа, який дозволяє зрозуміти, який саме образ, який ландшафт, яка сцена, яке почуття володіло ним, коли він творив.

Композитор багато мислив про мистецтво та ділився думками зі своїми друзями у формі відкритих листів («Путевые заметки бакалавра музики»), які публікувалися в одній із паризьких музичних газет. В листі, адресованому Ж. Санд, Ф.Ліст говорить про необхідність програмності в музиці, про значення програмного роз'яснення композиторського задуму: «...для некоторых художников их творчество – это их жизнь... В особенности музыкант, вдохновляемый природой, но не копирующий её, высказывает в звуках сокровенные тайны своей судьбы. Он мыслит ими, воплощает чувства, говорит, но его язык произвольнее и неопределеннее всякого другого и, подобно прекрасным золотистым облакам, принимающим при заходе солнца любую форму, придаваемую им фантазией одинокого странника, слишком легко поддается самым различным толкованиям. Поэтому отнюдь не бесполезно... если композитор в нескольких строках намечает духовный эскиз своего произведения и, не впадая в мелочные подробности и детали, высказывает идею, послужившую ему основой для этой композиции...» [4, с. 5-6]. До прикладу, епіграфом до «Каплиці Вільгельма Телля» взято девіз швейцарських кантонів: «Один за всіх і всі за одного!»

Вказівками і епіграфами Ф.Ліст полегшує виконавцю відтворення художнього образу, наближаючи його до ідеї, з якої вирости твори. Так, наприклад, йому здалося недостатнім, що «Мислитель» написаний з однойменної статуї Мікеланджело, він захотів навести слова скульптора: «Мені солодко спати, ще солодше – скам'яніти. Поки тривають злидні, ганьба і тиранія, не бачити і не відчувати – вище для мене щастя. Тому не буди мене, прошу тебе, говори тихо» [4, с. 28].

Програмність є основою більшості симфонічних творів Ліста. Обраний сюжет підказував нові виразні засоби, надихав на сміливі пошуки в області форми та оркестровки. Виділяють дві програмні симфонії: «Після прочитання Данте» і «Фауст», які є високими зразками програмної музики. Причому, в «Фаусті» Ліст не ілюструє в музиці літературний сюжет, а дає своє оригінальне осмислення образів.

Творча практика Ф.Ліста породжує новий жанр оркестрової музики – симфонічну поему. Вже сама назва ясно вказує на союз музики («симфонічна») та літератури («поема»). Головна ідея такого твору – за допомогою музики передати поетичний задум. Взятися за основу програмну увертюру на кшталт «Егмонта» Л.Бетховена, Ф.Ліст надав їй одночастинній формі великої масштабності та свободи, що дозволило втілити найрізноманітніший зміст, який найчастіше спирається на певне літературне джерело. Так виникли його симфонічні поеми.

Дванадцять симфонічних поем Ф.Ліста складають чудову пам'ятку програмної музики, в якій музичні образи та їх розвиток пов'язані з поетичною чи морально-філософською ідеєю. Симфонічна поема «Що чути на горі» за віршем В. Гюго втілює романтичну ідею протиставлення величавості природи людським стражданням і скорботам. У симфонічній поемі «Тассо», написаній до святкування 100-річного ювілею з дня народження Гете, він зображує страждання італійського поета епохи Відродження Т. Тассо за життя і триумф його генія після смерті.

Симфонічна поема «Прелюди» спочатку була написана незалежно від Ламартіна. Лише при оформленні «Прелюдів» в самостійну симфонічну поему, Ф.Ліст, після деяких пошуків програми, зупинився на вірші Ламартіна «Поетичні роздуми». Саме тому немає повної відповідності між віршем, в якому людське життя порівнюється з рядом прелюдів до смерті, і «Прелюдами», де у Ф.Ліста зовсім інша концепція – в ній не тільки немає образу смерті, але й, навпаки, висловлено твердження життя, радості земного буття.

У симфонічній поемі «Орфей» Ф.Ліст втілює відомий міф про фракійського співака не в послідовно-сюжетному, а в узагальнено-філософському плані. Для Ф.Ліста в даному випадку Орфей – це узагальнений символ мистецтва, «який розливає свої мелодійні хвилі, свої потужні акорди», як сказано в програмі [2, с. 125]. Також для прикладу можна назвати такі симфонічні поеми Ф.Ліста: «Прометей», «Святкові дзвони», «Мазепа», «Плач про героя», «Угорщина», «Гамлет» та інші.

Ференц Ліст вважав, що програмність в музиці є необхідною і має велике значення для музичного твору. Звернення Ліста до програмності було прогресивним явищем, зумовленим всією спрямованістю його творчих устремлень. Таким чином, програмність стала великим завоюванням музичного мистецтва, яке стимулювало пошуки нових музичних засобів для збагачення кола образів музичних творів.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Гаал Д. Лист / Авторизов. пер. с венгр. Г. Лейбутина; предисл. Г. Крауклиса. – М.: Правда, 1986. – 416 с.
2. Галацкая В. Музыкальная литература зарубежных стран: учеб. пособие для муз. уч-щ. Вып. 1 / под. ред. Е. М. Царевой. – М. : Музыка, 2002. – 348 с.
3. Друскин М. История зарубежной музыки. Вып. 4. Вторая половина XIX века. Издание шестое. – М.: Музыка, 1983. – 528 с.
4. Кенигсберг А. Ференц Лист (К 150-летию со дня рождения и 75-летию со дня смерти) . – М., 1961. – 32 с.
5. Конен В. Очерки по истории зарубежной музыки / Государственный ин-т искусствознания М-ва культуры РФ. – М. : Музыка, 1997. – 640с.
6. Левик Б. Музыкальная литература зарубежных стран. М.: Музыка, 1973. – 495 с.
7. Музыкальный энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
8. Чайковский П. О программной музыке : избранные отрывки из писем и статей /Ред. И. Кунина/. – М. – Л. : Гос. муз. изд-во, 1952. – 112 с.

#### **Аннотация**

*В данной статье раскрывается понятие программной музыки, определяются типы и виды программности, рассматриваются причины обращения к ней Ф. Листа, считавшего, что программность в музыке необходима и имеет большое значение для реализации композиторского замысла.*

**Ключевые слова:** *программная музыка, программность, музыкальное искусство, творческое наследие.*

#### **Inhaltsangabe**

*In diesem Artikel handelt es sich um den Begriff der Programmmusik. Es wird Typen und Arten des Inhaltsreichtum der Programmmusik festgestellt, die Gründe der Konzentrierung von Franz Liszt auf diesem Problem analysiert, der meinte, dass der Inhaltsreichtum in Musik von einer großen Bedeutung für die Realisierung des Absichts vom Komponisten ist.*

**Stichwörter:** *Programmmusik, Tonkunst, Kulturerbe, Inhaltsreichtum der Musik.*